

Klaniczay Tibor

KULTURÁLIS ÉS TÖRTÉNELMI HAGYOMÁNYAINK
FELTÁRÁSA

1983 elején megkezdődött a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása” elnevezésű, a Magyar Tudományos Akadémia és a Művelődési Minisztérium közös irányítása alá tartozó tárca-szintű kutatási főirány programjának a végrehajtása. Azt hiszem, időszerű, hogy a tudományos-szervezési bürokrácia jóvoltából ennyire kacifántos elnevezésű kutatási program mibenlétéről és helyzetéről, létrejötteinek viszontagságairól és bizakodással várt jövőjéről a vállalkozást kezdeményező Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály nyilvános ülésén tájékoztatást adjak.

Ismeretes, hogy a párt tudománypolitikai határozata és a hazai tudományirányítás új rendszerének életbe léptetése után, az 1970-es évektől kezdve, a tudományos kutatások újfajta hierarchiája alakult ki. Ettől kezdve határozott különbség tétetett az ország gazdasági és társadalmi fejlődését, közműveltségének emelését és a legfőbb ideológiai kérdések tisztázását közvetlenül érintő, elősegítő vagy egyenesen szolgáló, átfogó országos kutatási programok, valamint az egyes kutatóhelyek, tudományos testületek, illetve a szakemberek által tudományszakuk előrehaladása szempontjából fontosnak ítélt kutatási feladatok között. Ez utóbbiak számára a tudománypolitikai irányítás továbbra is biztosította az erkölcsi és az eddigi anyagi támogatást, az államháztartás által a kutatásra fordítható további nagyobb összegeket azonban az időszerű társadalmi igényeket kielégítő programok, hivatalos néven főirányok finanszírozására tartotta fenn. E főirányok között is kialakult azután bizonyos hierarchia: létrejöttek a tárcaék feletti, közvetlenül a Minisztertanács tudományirányítási testületei által irányított országos főirányok, valamint az egyes főhatóságok, vagyis minisztériumok, illetve az Akadémia hatáskörébe tartozó ún. tárca-szintű főirányok. Mind a két csoportba tartozó főirányok, illetve az azok programjának végrehajtásában résztvevő kutatóhelyek és személyek számos külön kedvezményben részesültek. Mindenekelőtt, az e munkálatokban elkötelezett kutatóhelyek szokott költségvetésükön túl, a Tudománypolitikai Bizottság rendelkezésére álló Központi Kutatási és Fejlesztési Alapból is részesedtek igen jelentős, külön támogatásban. E programok, illetve azok végrehajtói a legtöbb vonatkozásban prioritást élveztek különböző juttatások (intézeti felszerelés, külföldi ösztöndíjak stb.) esetében, s az e programokban való részvétel ösztönzésére külön jutalmazási rendszer is létesült. Mindezeknek az intézkedéseknek, s elsősorban az azokat meghatározó elveknek a helyességét aligha tudná bárki is vitatni. Hiszen mindnyájunk, s az egész társadalom elsőrendű érdeke, hogy a tudományos kutatásból több hasznot és mennél előbb merítsen az ország, illetve, hogy a fontos politikai vagy kormányzati döntésekre, reformokra széles körű és alapos tudományos előmunkálatok nyomán kerüljön sor. Ennek jegyében került sor a főirányok kijelölésére is, melyek mind valamely égetően fontos feladat

tudományos megoldására mozgósították a megfelelő szakembereket, így pl. a környezetvédelmet szolgáló kutatásokra, a közigazgatás vagy a közoktatás reformját megalapozó tudományos munkára és így tovább.

A második kategóriában

De hogyan érintette mindez a *főirányokon kívül eső* területeket, vagyis a hagyományos diszciplínák, illetve kutatási feladatok nagy részét, a bennünket érdeklő humán tudományok esetében pedig a többségét? Ezek fontosságát senki sem vonta kétségbe, a kutatások a szokott mederben haladtak tovább, lassan mégis kedvezőtlen jelenségek váltak érezhetőkké. Minthogy a kutatóhelyek költségvetése nem emelkedett — a hivatalos zsargon szerint „szinten” maradt —, az infláció viszont, különösen a 70-es évek végétől kezdve egyre inkább teret nyert, a külön központi támogatásban nem részesülő kutatások anyagi bázisa fokozatosan szűkült, s tudjuk, hogy e folyamat napjainkban is tart. Jelentkezett bizonyos rossz közérzet is, mivel óhatatlanul kialakulni látszott valamiféle különbségtéves a társadalmilag fontosnak, illetve kevésbé lényegesnek tekintett, más szóval az állam által szorgalmazott, illetve tolerált kutatások között. Ezzel egy percig sem akarom azt állítani, hogy nincsenek kevésbé lényeges, sőt, talán lényegtelen kutatások is, azt azonban hangsúlyozni szeretném, hogy a főirányprogramok és az azokon kívül eső kutatások között nem a fontosság, s különösen *nem a tudományos jelentőség szempontjából* húzódott a határvonal. Inkább a sürgősség, a fokozott időszerűség az, ami a főirányokhoz tartozó kutatások kiemelését és külön támogatását szükségessé tette véleményem szerint, s e körülménynek nem szabadna azt a látszatot keltenie, mintha a többi nem is volna annyira fontos, mintha nem lenne épp oly alapvető a társadalom, az állam, a nemzet szempontjából.

Ezeket a kedvezőtlen jelenségeket azonban nem szabad túlbecsülni, könnyen ellensúlyozhatók, s erre sok esetben már sor is került. Így pl. az Akadémia újabban a saját Központi Kutatási Alapjából — ha szerény mértékben is — külön dotációt tud juttatni a főirányoktól független kutatásoknak is. Komo-lyabb problémát a mi tudományszakjaink számára nem ennek a struktúrának, a kutatások eme új állami hierarchiájának a létezése, illetve esetleges gyermek-betegségei okoztak, hanem az a tény, hogy a nemzeti érdekű, a legszélesebb értelemben vett hungarológiai kutatások mindenestül a második, a nem kiemelt, nem priorizált, központilag külön nem támogatott és szorgalmazott kategóriába kerültek. Ha karikírozni akarnám a dolgot, azt mondhatnám, hogy így formailag, a tudományszervezési mechanizmusban Ady Endre összes műveinek kritikai kiadása, vagy akár a magyar nyelv nagyszótárának az ügye egy sorba került pl. az eszkimó folklór kutatásával. Vagyis nem jelentkezett tudományszervezési és tudomány-finanszírozási szempontból *semmilyen elvi és adminisztratív különbségtétel* a mégoly jelentős és dicséretes, megfelelő szakemberek esetében nálunk is támogatandó, de másutt is kultivált s a világon bárhol folytatható kutatások, illetve a csak vagy elsősorban Magyarországon végezhető, a saját nemzeti örökségünkre vonatkozó, s nemzeti kötelességként általunk el is végzendő tudományos feladatok között.

Minden civilizált nemzet tudományossága egyrészt kell, hogy részt vállaljon az egyetemes emberi kultúra értékeinek feltárásában, jelenségeinek vizsgálatában -- így a mi esetünkben a világirodalom, a klasszikus ókor, az irodalom és a nyelv elméleti kérdései stb. kutatásában -- ; másrészt megkülönböztetett figyelmet, fokozott támogatást, prioritást, *kiemelést kell biztosítania a sajátosan nemzeti feladatok számára*. Ez bármennyire is közhely, s soha senki sem vitatta, mégis, a 70-es évek elején bevezetett tudányszervezési struktúra ezzel nem számolt, nem biztosított valamiféle külön státust, s ezzel együtt járó fokozott támogatást a nemzeti örökség feltárása és kutatása számára. Ez indította arra a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályt, hogy 1974 decemberi ülésén kezdeményezze a helyzet rendezését, javasolva, hogy „A nemzeti kultúra értékeinek és emlékeinek feltárása és rendszerezése” címen (ez volt az akkori cím-változat) létesüljön egy országos kutatási főirány, részesülve azokban az előnyökben, melyeket a többi főirány élvez. Az Osztály kezdeményezését elsősorban *Köpeczi Béla*, akkori főtitkárhelyettes karolta fel, s egy bizottságot hívott életre a részletes tervjavaslat kidolgozására. A bizottság, melynek *Pach Zsigmond Pál* volt az elnöke, s *Imre Samu* a titkára, 1978. január 4-én keletkezte az első részletes tervjavaslatot immár „Történelmi és kulturális hagyományaink, emlékeink komplex kutatása” címmel. Ez a terv, az I. Osztály eredeti javaslatának megfelelően, a hungarológiai kutatások egész spektrumát felfoelte, vagyis a forrásfeltárástól, az anyagrendszerezéstől kezdve a feldolgozó monografikus munkáig és a nagy nemzeti szintézisekig. Nem kívánok senkit untatni az ezt követő vizontagságok történetével, elég ha arra utalok, hogy ezt az első tervet 13 további tervváltozat követte, nem számítva a kisebb variánsokat. Közben a terv jellege, s címe is több ízben változott, miközben jóváhagyását adminisztratív és anyagi nehézségek, de néha félreértések, meg nem értés is lassította. Az akadályok elhárításában sokat segített, hogy *Pándi Pál* jóvoltából a terv a *Kritika* hasábjain 1980 októberében széles nyilvánosságot is kapott. Végül is a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság 1981. december 10-én tartott ülésén a tervkonceptiót elfogadta, s döntését 1982 februárjában a Tudománypolitikai Bizottság is jóváhagyta. Ezzel megszületett az immár „*Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása*” címet viselő főirány.

Ant a cím is mutatja, az eredeti programnak egy szűkebb változata került elfogadásra. Ebben nincs már szó a feldolgozó monografikus munkáról és a szintézisekről, a program az anyagfeltárásra, forráskutatásra, a feldolgozó munka alapjainak a megteremtésére szorítkozik. A főiránynak ilyen szűkebb értelemben való felfogása és elfogadása természetesen nem azt jelenti, mintha a feldolgozó, szintetizáló munkát bárki is kevésbé fontosnak tekintette volna. Arról van inkább szó, hogy a magyar nemzeti tudományok, így a magyar nyelvészet, irodalomtörténet, néprajz, történelem stb. egész művelése nem volt beilleszthető a körülhatároltabb, konkrétabb, s bizonyos időtartamhoz kötött főirányok rendszerébe, minthogy ez utóbbiak komplex, interdiszciplináris feladatokat, nem pedig bizonyos tudományzakok egész körét sűrítik programjaikba. S ugyanakkor a nemzeti diszciplínák művelése nem lehet

kampányszerű, néhány ötéves tervre összpontosított feladat. Igaz, a források összegyűjtése és feltárása sem valamiféle időleges s bizonyos idő után lezárható munkaterület. Az új anyagok és adatok feltárása s a feltárt források egyre tökéletesebb kiadása mindaddig folytatódni fog, amíg tudományaink léteznek. Mégis, messzemenően időszerű és sürgős ennek a feladatkörnek a kiemelt kezelése, fokozott támogatása — legalábbis egy jó ideig. A nagy múlt századi erőfeszítések, a két világháború közötti tisztas, de szerény volumenű eredmények, majd a felszabadulás utáni nagy nekilendülés és sokat ígérő tervszerű munka után a magyar kultúra emléktárájának és forrásainak a feltárása és közreadása terén addig soha nem látott apály következett be. Az ötvenes évek végétől kezdve csaknem megszűnt a magyar történeti források kiadása; a magyar irodalmi kritikai kiadások megjelenésének az üteme a 60-as évek közepének évi 20 — 22 kötetéről visszaesett évi 4 — 5-re; a magyar nyelv nagyszótárának az ügye lekerült a napirendről; olyan monumentális vállalkozások, mint a Magyar Népzene Tára vagy a Magyarország műemléki topográfiája hosszú időre elakadtak és így tovább. Hogy mindez milyen veszélyeket rejt nemzeti értékeink megőrzése és védelme, valamint nemzeti tudományaink biztos tárgyi alapon nyugvó, magas szintű művelése szempontjából, azt felesleges volna ebben a körben részleteznem. A tudománypolitika irányító testületei számára is világos volt, hogy ezen a téren most valami gyorssegélyre van szükség, s ezért határoztak úgy, hogy a hungarológiai kutatások egész komplexumából ez a feladat szerveződjék kutatási főiránnyá — ha nem is országos jelleggel, de legalább tárcaszinten, pontosabban azt kellene mondani, hogy tárcaközi módon, minthogy a Magyar Tudományos Akadémia és a Művelődési Minisztérium együttesen felelősek a végrehajtásáért. Az illetékes testületek a főirány tervkoncepcióját mint hosszú távú, legalább 15 éves programot fogadták el. Ezen, mint már utaltam rá, nem azt kell érteni, mintha ennyi idő alatt meg kellene és meg lehetne mindent oldani, s hogy azután már lekerülhet az anyagfeltárás és kiadás a napirendről, hanem azt, hogy ennyi idő alatt, vagyis nagyjából az ezredfordulóig, az e téren mutatkozó *elmaradást kell megszüntetni*, a legkirívóbb hiányokat pótolni, az oly hálátlan és munkaigényes forráskiadói, textológiai stb. munka presztízsét visszaadni, és a további érdemi feldolgozó munka számára *az alapokat biztosítani*.

Ennek a célkitűzésnek a jegyében kezdte el 1982 májusában a főirány munkálatainak irányításával megbízott *Koordináló Tanács* a működését, s legelső feladata a már folyó ötéves terv időszakára egy immár konkrét, s az anyagi vonatkozásokat is tartalmazó terv kidolgozása volt. Első lépésként, s mivel már úgyszólamint az adott ötéves tervperiódusnak csaknem a közepén voltunk, csupán arra törekedhetett a Koordináló Tanács, hogy a különböző kutatóhelyeken már folyamatban levő, s a főirány illetékességi körébe tartozó munkálatokat összefogja, az előrehaladásukat hátráltató nehézségeket elhárítsa, s gyorsabb ütemű folytatásukat, illetve befejezésüket elősegítse. Új kutatási feladatok napirendre tűzése a jelen tervperiódusban nem látszott egyelőre lehetségesnek.

A konkrét terv

A főirány így kialakított konkrét terve hat nagy fejezetre oszlik, mindegyiken belül számos konkrét kutatási feladattal. A fejezetek a következők:

- I. *A magyar történelem írott forrásainak rendszerezése és kiadása, melyen belül 24 már megkezdett, de elakadt vagy lelassult történeti forráskiadás,*

köztük több sok kötetes sorozat (pl. Zsigmond-kori okmánytár, Kossuth Lajos összes művei stb.) szerepel;

- II. *A magyar irodalom klasszikusainak ritka és fontos szövegeinek kritikai kiadása*, mely a jelenleg folyó 23 kritikai kiadásból, illetve irodalomtörténeti forráskiadvány-sorozatból tevődik össze;
- III. *A magyar nyelv, folklór és zene emlékeinek összegyűjtése, rendszerezése és kiadása*, 18 témával, köztük olyan alapvető művekkel, mint az Új Magyar Tájszótár, a Magyar Népzene Tára, a Magyar népmese-katalógus stb.;
- IV. *Kultúránk trott és nyomtatott emlékeinek rendszerezése és nyilvántartása*, melybe a magyar és magyarországi kéziratok s nyomtatványok, azaz a hungaricák rendszerezése, illetve az egyes hungarológiai tudomány-szakok szakbibliográfiái tartoznak, összesen 15 munkálattal;
- V. *A magyar kultúra tárgyi emlékeinek feltárása és nyilvántartása*, azaz a muzeológiai jellegű rendszerezések, a műemléki topográfiák stb., 21 témával;
- VI. *A magyarországi oktatás és tudomány története forrásainak és adatainak összegyűjtése és feldolgozása*, mindössze 11 kutatási feladattal, minthogy e téren az anyagfeltárás és közreadás az általánosnál is lanyhábban folyt.

Az összesen 108 munkalat, illetve feladat végrehajtásában 11 akadémiai intézet, illetve kutatóhely, 11 egyetemi tanszék és 13 közgyűjtemény (vagyis levéltár, könyvtár és múzeum), összesen 35 intézmény vesz részt. Természetesen mindezen intézmények munkájának csak kisebb vagy nagyobb részét képezi a főirányhoz tartozó témák művelése. Hiszen az érintett akadémiai intézeteknek számos más, erejük jó részét lekötő feladatuk van, így pl. a nagy szintézisek; a tanszékeknek az oktatási feladataikon túli, a kutatásra szánt erői is megoszlanak a forrásfeltáró, szövegkiadó, illetve más feladatok között; a közgyűjtemények pedig elsősorban a gyűjteményi feladatokkal, illetve saját anyaguk rendszerezésével vannak lekötve, s csak kisebb erőt biztosíthatnak a főirány programjába tartozó munkálatokra.

A főiránynak a jelen öt éves terv hátralevő részére kialakított, s kutatóhelyekre bontott részletes tematikai tervét a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság 1982 őszén vette tudomásul, s akkor ítélte meg a számára 1985 végéig 12 000 000 Ft-ot. Ez a külön szubvenció lényegesen kevesebb annál, amit a tervezésnél szükségesnek láttunk, de így is komoly segítséget jelent, s lehetővé teszi számos vegetáló vagy csak dőcögő munkálatnak a holtpontról való kilendítését. A meglehetősen bonyolult, és olykor irracionális adminisztratív eljárások végigvitele után a program végrehajtása végül is 1983 elején kezdődhetett meg. Vagyis nyolc évvel azután, hogy a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály az első javaslatot megtette. De ezúttal ne a nehezen megokolható késedelmen bánkódjunk, hanem inkább megelégedéssel vegyük tudomásul, hogy a nemzeti érdekű kutatásoknak egy alapvetően fontos szektora, minden további tudományos vizsgálat alapja immár nem kizárólag az azzal elkötelezett szakemberek és kutatóhelyek ügye, hanem a kormány illetékes szervei által állami megbízásnak, s így fokozott anyagi és erkölcsi támogatásban részesítendő kutatásnak tekintendő feladat.

Mint említettem, a jelen tervperiódusban a főfeladatnak a Koordináló Tanács a már megkezdett munkálatok intenzívebb folytatását tekintette, s ennek megfelelően az évi 4 000 000 Ft külön szubvenciót, melyről ne feledjük el, hogy megoszlik az Akadémia és a minisztérium főhatósága alá tartozó

intézmények között, elsősorban azoknak a munkálatoknak a támogatására fordította, melyek előrehaladása e nélkül nem lett volna biztosítható. Hogy példákat említsek: két álláshelyet biztosítottunk a Nyelvtudományi Intézet számára a magyar történeti nyelvtan anyaggyűjtése számára, kettőt a Klasszika-filológiai Kutatócsoportnak a középlatin szótár, egyet a Néprajzi Kutatócsoportnak a magyar néprajztudomány bibliográfiájának, egyet az Irodalomtudományi Intézetnek a szocialista irodalom dokumentumai feltárásának munkálataira; jelentős összeggel sikerült támogatni a Zenetudományi Intézetben a magyar zenei források örvendetesen fellendülő feltárását - hogy csak az I. Osztály hatáskörébe tartozó intézményeknél maradjak.

A munka alapelvei

Tisztában vagyunk azonban azzal, hogy mindez még inkább csak sorainknak a rendezése, nem pedig igazi előrelépés. Hiszen a kulturális és történelmi emlékek feltárásának kutatási főirányként való elfogadása nemcsak azért történt, hogy a már megindult, s akadozó munkálatok mielőbb eljussanak a befejezéshez, hanem elsősorban azért, hogy a feltáró és rendszerező munkában a megfelelő tervszerűség érvényesüljön, hogy az erők a legalapvetőbb munkákra összpontosuljanak. Hiszen az meglehetősen esetleges, hogy az egyes kutatóhelyek az elmúlt évtizedekben éppen mely forráskiadó, szövegkiadó stb. vállalkozásokat kezdtek meg. Ez többnyire függvénye volt annak, hogy mire volt szakember, mire volt vállalkozó, illetve személyes ambíció. Hogy példákat említsek: az Irodalomtudományi Intézetben megindult és folyik a magyarországi latin irodalom fontos alkotásainak a kritikai kiadása. Több kötet már megjelent, s számos további van előkészületben. Mindegyik nagyon fontos, de valamennyinél fontosabb és sürgősebb lenne a legjelentősebb hazai latin szerző, Janus Pannonius műveinek a kiadása. Ez e pillanatban nincs napirenden, mert nincs rá vállalkozó, nincs rá szabad munkakapacitással rendelkező kompetens szakembergárda. A Történettudományi Intézetben az 50-es években megkezdődött a Zsigmond-kori Okmánytár kiadása, hála *Mályusz Elemér*nek, aki erre vállalkozott, de ugyanakkor nem került napirendre a még nagyobb uralkodó, Mátyás korának a forrásanyaga, illetve annak összegyűjtése és kiadása. Igaz, e téren komoly előzmények vannak, s számos régebbi forráskiadványra lehet támaszkodni, de pl. Mátyás leveleinek *Fraknói* által megkezdett kiadása 1895-ben félbemaradt, s azóta sem tervezi a folytatását és befejezését egyetlen történettudományi kutatóhely sem. De vannak a nemzeti örökség kutatása terén egész területek, melyek eddig kevés figyelemben részesültek. Jeleztem már, hogy az oktatás- és tudománytörténet forrásainak a feltárása terén viszonylag igen kevés történt és történik, aminek a következménye a más országokban oly virágzó diszciplínaként művelt oktatás, illetve iskolatörténet, valamint a tudománytörténet elmaradottsága. A főirány tervének az elfogadásakor a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság is felhívta a figyelmet egy ilyen elhanyagolt területre, nevezetesen a technika története magyar dokumentumainak és tárgyi emlékeinek a kérdésére, joggal hangsúlyozva, hogy ezek éppúgy a nemzeti örökséghez tartoznak, mint a szellemi élet termékei.

További lépésként a főirány Koordináló Tanácsa ezért nemcsak regisztrálni, minősíteni, s a megfelelő indokok alapján anyagilag is segíteni óhajtja az egyes,

már folyamatban levő, illetve a kutatóhelyek által javasolt új munkálatokat, hanem *kezdeményezőleg kíván fellépni* az elhanyagolt, a kutatóhelyek által nem tervezett, noha elsőrendűen fontos és időszerű feladatok napirendre tűzése, valamint a munka feltételeinek megteremtése érdekében. E vonatkozásban máris említhetők egy jelentős eredményt, mely jórészt annak köszönhető, hogy ez esetben a Koordináló Tanács álláspontja, illetve javaslata találkozott az illetékes kutatóhely vezetőségének a saját intencióival. A magyar nyelv nagyszótáráról van szó, melynek hiánya a nemzeti örökség feltárása és rendszerezése terén talán a legkirívóbb hiányosság. Ennek orvoslására, illetve az előkészítő munkálatok mielőbbi megindítására most már minden remény megvan a Nyelvtudományi Intézet igazgatóságának elhatározása jóvoltából.

E most vázolt elveknek a jegyében kezdte el a Koordináló Tanács, az érdekelt intézményekkel együtt a következő, az 1986-1990. évekre terjedő ötéves terv előkészítését. Ez az új terv már nem csupán összegezése lesz az adott helyzetnek, hanem igyekszik *irányt is mutatni* a további kutatás számára. Így erőteljesen bővülni fog a terv az iskolatörténeti és tudománytörténeti feladatokkal, aminek érdekében sor kerül több, eddig a főirány munkálataiban részt nem vevő intézménynek, így természettudományi taniszékeknek, az Országos Pedagógiai Könyvtárnak stb. a bekapcsolására. A Tanács elhatározta azt is, hogy kiterjeszti a figyelmet a Magyarországon élő nem magyar népek, nemzetiségek emlékéanyagára. Így sor kerül például a Magyarországon található cirillbetűs kéziratok katalógusának elkészítésére, vagy a magyarországi német írásbeliség emlékeinek az összegyűjtésére és regisztrálására. Meggyőződésem szerint helyesen járunk el, midőn mindezeket, de ugyanígy a magyarországi török, héber stb. emlékeket és dokumentumokat úgy tekintjük, mint amelyek a mi kultúránknak is az alkotóelemei. Az új ötéves terv kidolgozásakor gondolunk az egyházi tudományos gyűjtemények bevonására is, hiszen nem szorul megokolásra, hogy mekkora előnyökkel járna, ha az ezekben az intézményekben dolgozó szakemberek egy megfelelő terv keretében saját maguk is részt vennének a gyűjteményekben levő páratlan értékű nemzeti emlékéanyag feltárásában.

Mindezek eredményeként a következő ötéves tervben a főirány programja végrehajtásában résztvevő intézmények száma — a tervezés jelenlegi állása szerint — 26-tal növekedne, vagyis 61-re emelkedne. E 26 újonnan bekapcsolódó kutatóhely, illetve intézmény között 1 akadémiai kutatóhely, 9 egyetemi tanszék, 9 közgyűjtemény, 1 tudományos társaság, 5 egyházi intézmény s végül a Magyar Televízió szerepel — ez utóbbi egy nemzeti videotéka létrehozását tervezi. Ami az egyes témák, kutatási feladatok számát illeti, a jelenlegi tervben szereplő 108 munkálat közül mindössze 5 fejeződik be a jelenlegi ötéves terv végéig. A továbbfolytatandó 103-hoz a Koordináló Tanács, vagy az egyes intézmények javaslatára, illetve az újonnan bekapcsolódó intézmények révén előreláthatólag több mint 60 további feladat, téma fog járulni. Ezek a számok látszólag talán riasztóan nagyok, de ne feledjük el, hogy a nemzeti örökségünk egész mezőnyének a feltárásáról van szó. A szétaprózódás veszélyét pedig csökkenti, hogy sok esetben több, különböző intézményekben végzett munkálat voltaképpen egy nagyobb egységbe integrálódik, vagyis egyetlen nagyszabású vállalkozás egymást kiegészítő részeit alkotja. Ilyen esetekben a Koordináló Tanács feladata a megfelelő koordinálás biztosítása.

Végül néhány szót arról szeretnék még szólni, hogy melyek e jelenlegi és jövőbeni tervek *megvalósításának a reményei, illetve feltételei*. Csak a három leglényegesebbet szeretném említeni. Első helyen a *szakember-utánpótlás* kérdésre utalok. A jelen pillanatban ugyanis a szakember-hiány nagyobb mértékben gátolja a munka előrehaladását, mint az anyagiak szűkös volta. Úgy is kifejezhetném magamat, hogy ha korlátlanul állna pénz a rendelkezésre, akkor sem tudnánk sokkal több embert foglalkoztatni a főirány programjának végrehajtásában. Nem szorul bizonyításra, hogy mennyire megcsappant a textológiára, kéziratok olvasására, latin források kiadására stb. alkalmas szakemberek száma, s hogy e téren szinte a lassú kihalás folyamatában vagyunk, utánpótlásról alig van szó. Számos egyéb tényező mellett ebben a forrásfeltáró munka korábbi elhanyagolása, presztízisének alászállása játszott igen nagy szerepet. Mégis e téren bizakodó vagyok, mert ha szerény mértékben is, máris érezhető annak a hatása, hogy ezt a fajta tudományos munkát amolyan megtűrt, sőt gyakran lenézett kedvtelés helyett hivatalosan is, s a tudományos közvéleményben is kezdik fontos, államilag szorgalmazott, igen komoly szakmai hozzáértést igénylő tevékenységnek tekinteni. Megvan a remény rá, hogy éppen az igényesebb fiatalabb kutatók között újra megnő ennek a munkának a vonzereje, nem utolsósorban annak felismerése okán, hogy mennyire szolid alapot teremt mindenki számára a forrásokkal vesződő fáradságos aprómunka a további, látványosabb feldolgozó, monografikus munkához.

A másik súlyos gond az *anyagiak* kérdése. Ez nem szorítkozik csupán a Központi Kutatási és Fejlesztési Alaptól várt külön szubvencióra. Rengeteg múlik azon, hogy az egyes kutatóhelyek saját létszámukból és költségvetésük-ből, illetve a két főhatóság a saját kutatási alapjából mennyit tud majd ezekre a feladatokra biztosítani a következő öt éves tervben. Nem reménykedhetünk a gazdasági helyzet hirtelen megjavulásában, s eddig ismeretlen pénzforrások megnyílásában sem. Bízhatunk azonban abban, hogy a főirány keretébe tartozó munkálatok valamennyi szinten, vagyis a kutatóhelyek költségvetésén belül éppúgy, mint a főhatóságok kutatási alapjának elosztásakor, illetve a Tudománypolitikai Bizottság központi alapjának felhasználásakor kedvezőbb elbírálásban fognak részesülni, mint a jelen öt éves tervben. Hiszen tudományszervezési és államigazgatási szempontból a főirány igen rosszkor indult, egy tervperiódus közepén, amikor már minden szét volt osztva. A következő tervperiódus vonatkozásában ennek a hátrányos helyzetnek már semmiféle indokoltsága sem lehet. Merem hinni, hogy az illetékes hatóságok is ugyanígy gondolkodnak.

Végül a harmadik és e pillanatban legnehezebb kérdés a publikációval kapcsolatos. *A feltárt, rendszerezett források közzététele*, vagyis a kiadás már a főirány felsőbb szervek által jóváhagyott címében is benne van. Ennek végrehajtása azonban nincs biztosítva. Az ezzel kapcsolatos problémák közismertek, s ezért nem kívánok velük részletesen foglalkozni. Csupán egyetlen, de alapvető körülményre szeretnék rámutatni. Beszámolóim elején utaltam rá, hogy a főirányokba szervezett kiemelt kutatási programokról hivatalosan az az álláspont, hogy azok prioritást élveznek. Sajátos módon ez a prioritás-elv az akadémiai könyvkiadásban nem érvényesül. Vagyis egy államilag előírt, nagy anyagi ráfordítással elkészített alapmű, mint mondjuk az RMNy egy

kötete, noha minden akadémiának büszkesége lehetne s alapvető nemzeti funkciót tölt be, semmivel sincs előnyösebb helyzetben a megjelenést illetően, mint egy merőben egyéni kezdeményezésű, periferikus témájú, szerény értekezés. Tudom, hogy a kérdés nem ilyen egyszerű, s azt is, hogy mind az Osz-tály, mind a kiadó igyekszik megoldást találni erre az anomáliára, s ezért tovább nem is részletezem. A kulturális és történelmi emlékeink feltárásáról elmondottak összefüggésében azonban talán még nyomatékosabban hangsúlyozható, hogy mekkora károkat okozhat, nemzeti tudományosságunk számára milyen veszteséget jelent, s a kulturális örökségünk ügyét szíven viselő szakemberek, intézmények és hatóságok mennyi nemes erőfeszítést teheti semmivé, ha ezt a kérdést nem sikerül megoldanunk.

Minden kedves olvasónknak boldog, eredményes
új esztendőt kívánunk!
